

CAVITATS I DOCUMENTS

Josep Lluís Viciano Agramunt

Tenerías, 36 - 4º

CASTELLÓ DE LA PLANA

INTRODUCCIÓ

Una bona labor espeleològica de camp s'ha de precedir i recolzar per un bon treball bibliogràfic i la consulta de documents i publicacions pot fer més profitosa la posterior tasca de prospecció de qualsevol comarca. Per les grans extensions de terreny que cobreixen i per l'ús que de les cavitats s'ha fet com a mallades i sesters (1) en tots els temps, són particularment interessants tots els llibres i documents relacionats amb la ramaderia que encara resten als comptats arxius municipals que han escapat a la indiferència i la desídia, a més de les guerres i guerretes que ha patit el nostre país.

Per altra banda, una de les primeres dades que es coneix d'una cavitat és, generalment, el topònim. El treball sobre documents dóna abundància d'aquest i, a més, pot confirmar-ne algun de dubtós o aclarir-ne algun altre.

El treball que segueix vol ser una mostra d'allò que es pot fer.

1. LES FONTS I ELS MATERIALS

1.1. Llibre manuscrit de l'arxiu municipal de Culla, amb el reconeixement i descripció dels camins i mallades de l'Herbatge de la Setena de Culla. Assabentat de la seua existència per l'amic Eliseu Bellés, que ja l'havia utilitzat en la part corresponent a Atzeneta del Maestrat. El «Libre dels camins de Herbatge de la Tinença de la vila de Culla», de 1597, rebut pel notari Joseph Çabater, tenia 265 fulles relligades de 22 x 16, escrites per les dues cares, ben conservat, excepte que falten fulles, lògicament del terme de Culla, les més consultades o possiblement arrancades per alguna mà interessada. Falten les nº 17, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 33 a 36 i 48, inclusivament. Hi ha dades sobre els termes de Culla, Benassal, Vistabella, Atzeneta, Benafios i la Torre d'en Besora.

Treballé sobre ell en agost de 1973. Conté un total de 84 elements espeleològics.

1.2.- L'«Index de l'arxiu de Benifassà» conté informació des del segle XII al primer quart del XIX. Iniciat per l'abat Joan Gisbert, mort en 1604, el segueix fra Joaquim Chavalera, amb dades de 1604 a 1820. Còpia manuscrita del Dr. Esteve Gálvez, que amablement em deixà consultar-la en setembre de 1972. Sols utilitze en el treball la part corresponent a les Mallades de l'Herbatge de Benifassà, amb 31 elements espeleològics.

1.3.- Els «Establiments de la vila de Vilafamés», de 1630, abans en el Museu del Vi de la població, conté, a més d'altres, informació sobre les Mallades de la Vila.

La primera notícia d'ell la devem a l'amic E. Díaz Manteca. En 15 de setembre de 1974 fem una visita amb l'amic N. Mesado, per a consultar-lo. Aleshores còpie les dades referents a ramaderia, especialment els fulls 62 i 63, amb les mallades.

Recientment s'han publicat íntegrament els «Establiments» (Díaz Manteca, 1982) en «Publicaciones de la Excma. Diputación Prov. de Castellón». Allí hi ha informació abundant sobre el manuscrit.

Utilitze sols la rubrica «Mallades de la Vila», que conté 14 elements espeleològics, corresponents als termes de Vilafamés i la Vall d'Alba, aleshores un sol municipi.

1.4.- Són dos llibres de l'arxiu municipal de Cabanes, els índexs dels quals s'han publicat (Andreu Valls, 1974) en el Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura. El primer, «llibre de fitades», té informació des de 1560 a 1786. El segon, sense títol, va des de 1722 a 1826, amb alguna nota posterior. Els dos tenen dades sobre passos, carrerasses, mallades i abeuradors. Entre els dos tenen 14 cavitats» el primer 13 i una sola el segon.

Com que es tracta d'índexs, és segur que la lectura total dels documents aportarà encara més d'un topònim espeleològic.

1.5.- Són uns papers de finals del segle XVIII, que vaig poder consultar en agost de 1972. Vaig comptar 11 mallades, de les quals 7 eren en cova. A més, en el text es feia referència a 11 cavitats més.

1.6.- Es tracta d'un manuscrit sobre els camins i abeuradors d'Herbés. El fullegem molt ràpidament en agost de 1975, en una visita amb l'amic N. Mesado, molt amablement atesos pel Sr. Meseguer. Anote 5 coves, en escrits que van de 1587 a 1702.

2. EL TOPONIMS

Sols he fet, en algun cas, alguna lleugera correcció en la grafia, per a posar-la d'acord amb les normes ortogràfiques actuals.

2.1.- ATZENETA DEL MAESTRAT

Cova dels Aragonesos
Coveta de l'Avenaret
Cova de les Cambrelles-pus amunt
Cova de les Cambrelles-pus avall
Cova del Coscollar
Terrer de la Cova
Coveta
La Crevada
Cova del Fumero
Cova de l'Hedra
Cova Lledronera
Cova Llonga
Cova de la Marquesa
Cova Monferrera
Cova de l'Ollera
Cova del Pont
Cova d'en Roquís
Cova de la Sarsa
Cova de na Segarra

Els Ullals

2.2.- BENAFIGOS

Colador del Barranc de les Egües
Cova dels Cocons
El Covarxo
Cova de les Eguasses
Cova de la Figuera
Cova de la Llidonera
Cova Llidonera de la Miloca
Cova Llonga
Soterranya del Rebollar
La Solbalma
Cova Soterranya del Marfullar
Cova de les Traveres (2)
L'Ullal

2.3.- BENASSAL

L'Algar (3)
Costera de l'avenc
Forat del Bassot
Cova del Castell de Corbó
Cova de Corbó
Cova - foieta de l'avena
Els Covarxos
Tossalet de les Covetes
El Foradàs
Cova d'en Gastó
Covarxos d'en Gastó
Cova d'en Girona
Cova de na Guna (lectura dubtosa)
Coveta de l'Hedra
Cova d'en Julià
Cova dels Oms
Cova d'en Quilis
Avenc de la Rebolleda
Fonts del Riu del Bosc
Cova Roja - Mançanera
Cova Roja - Corbó
Cova de na Saborida
Cova del Senallo
L'Ullalet

2.4.- CULLA

Coveta de l'Ameller
Cova de n'Arnes
La Covaleta (lectura dubtosa)
La Covassa
Coveta de Culla
Sobalma de les Ferriges
Coveta de l'Ombria
Coveta del Pas
Coveta de la Pica
Cova Redona
El Rodejador - cova

2.5.- LA TORRE D'EN BESORA

Els Albellons (4)
Barranquet de l'Avenc
Pla dels Avencs
La Cova dellà
Cova d'en Vilamanya

2.6.- VISTABELLA

L'Avenc
La Cova
Cova de les Covatelles
La Coveta
Cova d'en Fabregat
Cova de les Molatelles
Cova pus alta del Molinàs
Forat d'en Molinos
Cova de la Pedra
Coveta de les Saleres
Els Ullals

2.7.- BENIFASSÀ-BEL

Cova de la corda
Cova Llampera
Cova Obscura (5)
Cova Torta

2.8.- BENIFASSÀ-FARGAL

Cova de la Paloma
La Sota Ranca

2.9.- BENIFASSÀ-FITÓ

Cova dels Coloms del Fitó
Cova del Drac
Coveta de la Figuera
Coves Llargues
Coves de la Neu
Cova de la Peixera
Cova dels Porcs
Cova d'en Quinto
Cova del Tormesal

2.10.- BENIFASSÀ-MALGRANER

Coves de n'Aguilar
Cova de n'Aguilar de baixes
Cova d'en Barceló
Cova del Bassiol
Cova del Carrascal
Coveta del Castellar
Cova dels Coloms del Salt
Cova del Ferre
Cova de la Figuera de les costes del Forat d'en Franc
Foart d'en Franc
Coves Llargues de Faixa de Rei
Sobalmeta del Pi Gros
Cova Roja de la Tenalla
Sobalma de la Ronyosa

2.11.- BENIFASSÀ-PALLAROLS

Cova de Serrans

2.12.- VILAFAMÉS-LA VALL D'ALBA

L'Algar (3)
Cova de Beca
Cova damunt de Beca
Cova del Bolihermini (6)
Coveta d'en Domingo Alegre
Coveta dels Jaquessos
Coveta de la Mallada Sotaraniç

Coves de la Mora
Cova de Morella
Cova de Moró
Cova Paredada
Cova de la Penella
Covetes d'en Ros
Coveta de na Rulla

2.13.- CABANES

Cova de l'Ase
Cova del Ballester
Cova del Bisbe
Els Covarxos
Les Covasses
Cova de la Figuera
Coveta del Garrofer
Coveta del Garroferet
Cova de n'Huguet o de Bruno
Cova del Mas
Coveta del Mig
Coveta de Pere Fandos
Coveta d'en Prats
Cova del Toll

2.14.- XODOS

Cova de la Carbonella
La Covarxa
El Covarxo
Els Covarxons
La Coveta
Cova Empoma
Cova de la Fos
Cova del Llop
Cova Negra
Cova de la Pena Roja
Cova dels Pinarejos
Cova Plana
Coveta Plana
Covetes Planes
Coveta dels Planillars
Forat del Porc
La Sotarranya
Cova del Teix o dels Teixos

2.15.- HERBÉS

Cova dels Clots o d'en Sanç
Cova del Congost
Cova Foradada
Coves de na Grana
Cova d'en Vilalsa (lectura dubtosa)

seca. Quan desapareix l'arbre queden les despulles d'una construcció circular, que tenen aqueix origen.

- (2) En la cova de les Traveres pernocten els representants de les viles de la Setena que fan el reconeixement dels camins i mallades de l'herbatge l'any 1597.
- (3) Del l'àrab al-gar, "la cova". La duplictat d'article és freqüent, casos de L'Alcora, L'Alcúdia i, possiblement, L'Alduga. Ignore si hi haurà alguna cavtat que justifique el topònim.
- (4) "Albelló" és un mot que significa "conduïda o eixida d'aigües brutes". El pose per si fa referència a alguna possible pèrdua d'aigües o a engolidors.
- (5) Cal tenir en compte que els topònims mantenen, com si diguessim fossilitzades, formes passades de la nostra parla històrica. La forma arcaica "escura", de la qual hi ha abundància de mostres en els clàssics, forma part d'un topònim freqüent, escampat per tot arreu de les terres castellonenques. A més, l'adjectiu no és mort completament i alguna vegada l'hem escoltat en el parlar col·loquial, per terres de l'Alt Maestrat. Ací l'he actualitzat. És preferible açò que no la traducció, que no es deu fer, a un sinònim com "fosca". Aquesta forma és prou recient i en el cas de la Cova Fosca (Ares) no té més de 25 anys. El topònim tradicional d'aquesta, amb el qual és coneguda pels masovers, és el de Cova del Mas d'en Llorenç. En la mateixa zona, propera, hi ha una Coveta Escura.
- (6) La forma actual del topònim és Bolimini. En la documentada en 1630, "Bolihermini", es veu més clarament el seu origen, de "bol armeni", per la matèria argilosa que hi ha en una derivació de la cavitat. El bol s'ha utilitzat com a pigment, mordent, en daurat, medicina, etc. Com a mostra d'açò darrer hi ha una fórmula medieval en un document hebreu publicat no fa molt (Olmo, Magdalena, 1980). En les cavitats de la zona del riu de Montlleó s'ha explotat, com és el cas de les Coves de l'Ocre de Benassal i la de l'Ocre de Culla, almenys des del segle XVIII a primers de l'actual.

BIBLIOGRAFIA

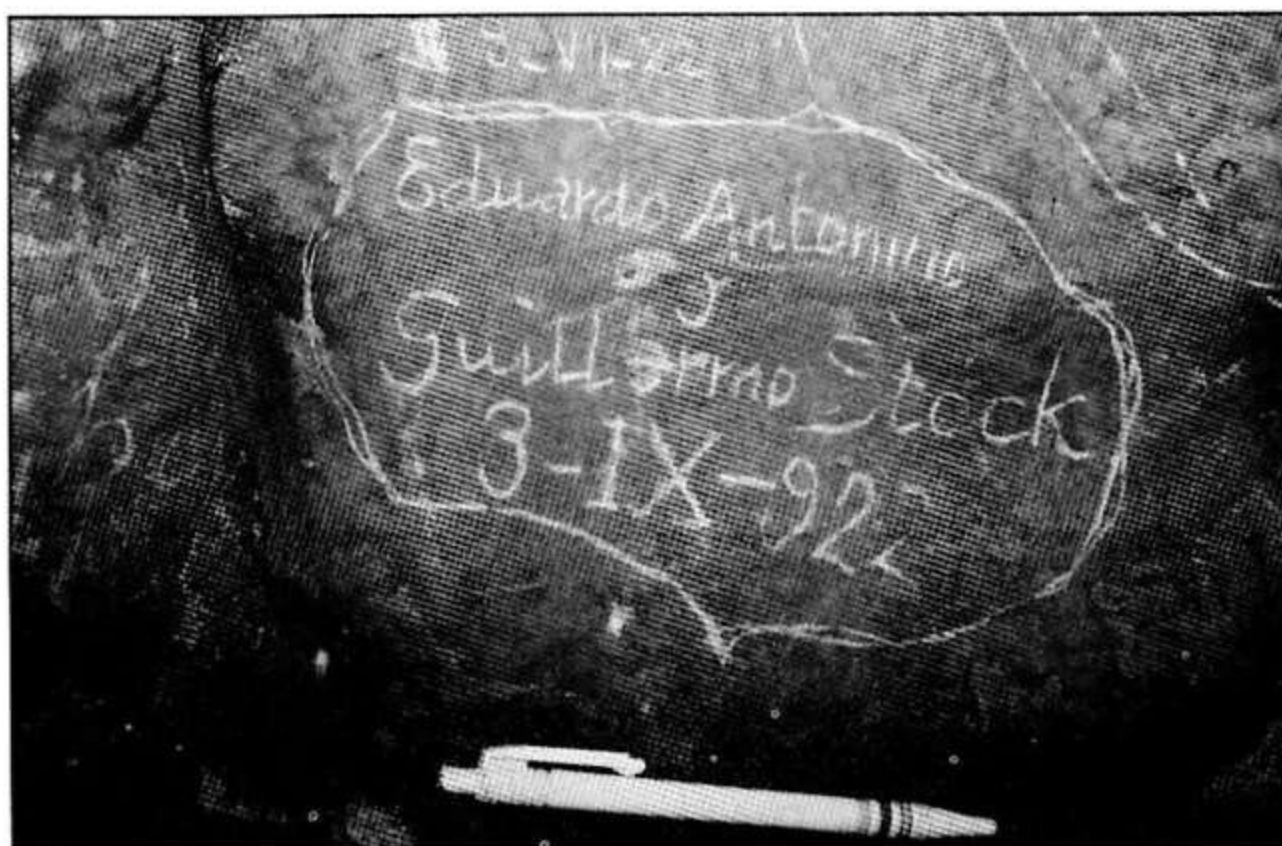
ANDREU VALLS, G. (1975)
Los antiguos términos de Miravet, Albalat y Cabanes
Boletín Sociedad Castellonense de Cultura, tomo LI. Págs. 213-243.

DIAZ MANTECA, E. (1982)
"Establiments de la vila de Vilafamés"
Publicaciones de la Excma. Diputación Prov. de Castellón de la Plana.

OLMO LETE, G. del
MAGDALENA NOM DE DÉU, J.R. (1980)
Documento hebreo-catalán de farmacopea medieval
Anuario de Filología, nº 6, Barcelona. Pág. 159 a 187. Ref. a bol armeni en 169 i 175.

NOTES

- (1) Mentre el sester o assestador és el lloc on es recullen els bestiaris en les hores de més calor, la mallada és on es tanquen per la nit i per això tenen un racó, més o menys acondicionat, on pernocten els pastors.
Per als dos usos s'han utilitzat, a més de cavitats, tanques i espais oberts, com és el cas dels bustals, i arbres de copa gran, generalment carrasques, voltats per un cercle de pedra

*Inscripcions de principi
de segle a la Cova de Cantallops
(ares del Maestrat)*

Nota de Redacció: Por un defecto de composición de nuestro anterior Lapiaz Núm. 21, fue omitido el capítulo que transcribimos a continuación, perteneciente al artículo "Estudio del Sistema Kárstico de la Hoya de Agrás" de la Societat Espeleològica de València.

7.- EVOLUCION DE LA HOYA DE AGRAS

7.1.- GENERALIDADES

Debido a las características litológicas, estructurales y al continuo aporte de agua, y como consecuencia de los continuos procesos de disolución y colmatación, las cavidades que conforman la Hoya de Agras han experimentado una serie de transformaciones que hay incidido en la dimensión y morfología de las mismas. No obstante, estos procesos no han repercutido con la misma intensidad en el contorno de la Hoya.

La evolución general del sistema se pone de manifiesto al comparar los trabajos realizados por Ibañez (1980) y los levantamientos topográficos actuales, objeto del presente estudio.

7.2.- EVOLUCION DE LAS CAVIDADES

Los cambios producidos en cada una de las cavidades se manifiestan de la siguiente forma:

SIMA Nº 1

Dimensiones: La profundidad ha pasado de 17 m. a 19 m.; la anchura de la boca, de 5 m. a 11,5 m.; la anchura del pozo, de 7 m. a 11 m.

Morfología: En un principio en el pozo existía un pequeño sumidero que, actualmente, se encuentra completamente colmatado. Esto ha dado lugar a que la cavidad presente nuevas características por haberse generado un conducto horizontal en la base del pozo.

SIMA Nº 2

Dimensiones: La profundidad pasa de 20 m. a 16 m.; la anchura de la boca, de 7 m. a 9 m.; la anchura del pozo, de 7 m. a 10 m.

Morfología: Se ha producido un cambio sustancial en la pared opuesta al canal, ya que, a partir de los 10 m., aparece un resalte o plataforma que con anterioridad no existía.

SIMA Nº 3

Dimensiones: Profundidad, de 6 m. a 4,5 m.; anchura de la boca, de 2 m. a 5,5 m.; anchura del pozo, de 1,8 m. a 5 metros.

Morfología: De ser una pequeña y estrecha sima se ha convertido en una cubeta de medianas dimensiones y menor profundidad.

SIMA Nº 4

Dimensiones: La profundidad de la sima pasa de 3,5 m. a 28 m.; se mantienen las mismas dimensiones de la boca (60 cm.); la anchura del pozo principal pasa de 0,5 m. a 4 m.

Morfología: Se mantienen las características del pozo original, pero el conducto horizontal que se localizaba en su base, es actualmente una simple oquedad a escasos metros de la boca. Al fondo de la sima actual aparece un nuevo meandro.

SIMA Nº 5 Y CUEVA DE LA MINA

En esta unidad es la más compleja ya que, en un principio, se configuraba en dos conductos independientes y actualmente se manifiesta como un único complejo.

La sima nº 5 antes era la cabecera de un pequeño barranco, en cuyo punto central se desarrolla un sumidero de 20 m. de profundidad y 1 m. de anchura; actualmente, al desfondarse, es un pozo completamente vertical de -58 m., y 3,5 de anchura, favoreciendo por la disposición vertical de los estratos de los yesos.

En la base del sumidero original se localizaba una sala que hoy se encuentra colgada a 20 m. del fondo del nuevo pozo; a partir de este se han desarrollado dos nuevos conductos horizontales favorecidos por la disposición horizontal de los estratos.

En la Cueva de la Mina el único cambio sustancial producido consiste en la colmatación o taponamiento de su entrada original y su conexión actual con la sima nº 5, quedando configurada actualmente como una cavidad fósil.

7.3.- DINAMICA MORFOLOGICA

Los datos analizados anteriormente ponen de manifiesto la actividad del complejo. De continuar la dinámica de los procesos se puede prever un cambio generalizado en la morfología de la Hoya que se podría traducir en los siguientes puntos:

- Dada su situación en el punto más bajo del valle, cabe la posibilidad de que llegue a deteriorar las vías de comunicación que la limitan en su vertiente meridional.

- Debido a que parte de la Hoya (Cueva de la Mina y sima nº 2) es utilizada como vertedero, esta asiste a una continua colmatación que aminora la actividad kárstica en este punto, al mismo tiempo que la acelera en su zona superior.

- De continuar el aporte de agua y el desprendimiento de los materiales, el retroceso de los bordes de la Hoya puede llegar a desmantelar los campos de cultivo que se sitúan por encima de ella.